

47

Cypriani
Soary
Ars Rhetorice

IN ORATIONEM
M. T. CICERONIS
PRO M. MARCELLO
COMMENTARIUS
Federici Ceruti Veronensis.

VERONÆ, M D LXXXIX.
Apud Hieronymum Discipulum.

FABIO NICHESOLÆ
IVRIS VTRIVSQUE
PERITISSIMO

Federicus Cerutus. S. P. D.

*ARIAS esse
in corpore sen-
suum functio-
nes, varia iti-
dem hominum
ingenia, eadē-
que non iisdem studijs addicta,
cernimus: illorum enim unum-
quemque propria aliqua compo-
sitione constare, qui naturalia ri-
mantur, ausi sunt affirmare, et
ob elementorum qualitates dif-
ferre inter se humana ingenia.*

philosophicis rationibus compro-
barunt. Itaque cum hac non
vniusmodi sint, varias etiam res
eadem appetere, necesse est. Hinc
videmus, alios ad percipiendas
disciplinas aptiores, promptiores-
que esse; alios crassiori Minerva
illarum suauitatem ne minimum
quidem degustare posse; quosdam
in rebus, artibusque inueniendis,
mirifice excellere; nonnullis deni-
que alia, atque alia placere.
Ex hac tanta rerum varietate,
Fabi prestantissime, mira qua-
dam pulchritudo nascitur; qua
mentes, mortaliumque animi al-
lecti, unusquisque suam sibi for-
tunam architectatur. Sed, ut in
rerum

rerum electione non omnes unā,
eamdemque sequuntur viam, ita
etiam ex illis alios minorem,
alios vero maiorem sibi gloriam
cernimus comparare: quanto .n.
difficilius, et magis cum virtute
coniunctum id fuerit, cui men-
tem, studiumque nostrum consa-
cramus, ex eo etiam tanto ma-
iorem laudem, frequentioresque
applausus quemque sibi posse adi-
pisci, in confesso est. Id vero
quid sit, quanquam diu quasi-
tum est, non adhuc tamen satis
explicatum apparet: ex illis .n.
duabus rebus, quas ceteris ante-
stare voluerunt ferè omnes sa-
pientiores, militarem scilicet vir-
tutem,

tutem, et optimarum disciplina-
rum scientiam, utri palma de-
ferenda sit, varia extiterunt sen-
tentia: unaqueque suos habet
fautores; utraque necessaria,
ambae laude dignissimae, & quae
hominibus viam ad nominis im-
mortalitatem patefacere possunt:
ut mirum non sit, si plerique belli-
ca laude florere expetuerint; alij
scientiarum doctrina mirifice
delectati sint; nonnulli vero ut-
traque excellere voluerunt. Quo-
rum pulcherrima facta cum ma-
iores tui intuerentur, perspicere-
rentque, in utraque sitam esse ve-
ram, solidamque gloriam, in q̄s
potius, quam in quavis alia re
sua

sua studia, suosque conatus col-
locarunt: quod consilium cum
minime eos fefellerit, quid mi-
rum, si ex tuis atavis uiri prae-
stantissimi non in toga tantum,
sed etiam in armis perpetuam
sibi gloriam compararint? Pos-
sem hic per illorum egregia fa-
cta, tamquam per amenissimos
locos, iucundissimae vireta,
pertransire; ostendereque, quot
ex tuis maioribus militari gloria
excelluerint; quot ob integra-
tem, & probatissimos mores a
summis Pontificibus ecclesiastica
dignitate fuerint decorati; quot
denique non vulgari Iuris pru-
dentiae disciplina insigniti. Vero-
A 4 na

ne non solum, sed passim in Italia
summos honores, ac dignitates
maximas obtinuerint: non
enim desunt, qui ducis fortissimi
munus egregie obierint: non etiam,
qui Episcopalem dignitatem sunt
asseculi: non desiderantur in tua
nobilissima familia viri, quorum
consilijs, et eloquentia viri principes
maximis in rebus sint usi.
Hos ego pratero, ne videar, ex
illorum preclare factis, celeberrimaque
fama velle tuam adaugere
dignitatem. Habes, vir
integerrime, multa, quorum gratia
te omni laudum genere cumulat
inspicimus: quanquam enim
pulcherrima tibi exemplum
ad

ad imitandum domestica extent,
non illis tamen tantum niteris,
non tantum gloriaris, ut in his
velis acquiescere. Praclarum
quidem, & laudabile est, genus
habuisse clarum; gloriosum etiam
& periucundum audisse, aut legisse
illustria maiorum suorum
gesta; sed tamen quoniam huiusmodi
bona non ea sunt, quae sibi
vni vendicet is, qui gloriatur,
non propria bona, sed communia
potius sunt censenda: illa vere
nostra sunt, quae maximis laboribus,
assidujs vigilijs, nostraque
virtute acquirimus; acquirit
vero nullo fortune aduersantis
turbine a nobis possunt euelli.

euelli. Te vero tot ex horum
genere bonis decoratū cernimus,
ut immortalem posteris tuis sum-
mae tuae virtutis memoriam reli-
cturus sis. Nam ut omittam
mores vehementer amabiles tuos,
immensum omnium actionum
leporem, comitatem, atque affa-
bilitatem in sermone familiari,
quibus omnium civium amorem
tibi conciliasti, quantam ob elo-
quentiam, quantam ob dicendi
facultatem laudem cōsecutus es,
dum fide, studio, atque amore
eos, qui in causis forensibus ad
te consilij, atque auxilij gratia
confugiunt, suscipis, & tueris?
Ausum hoc affirmare, neminem
pæne

pæne esse in hac urbe, qui te
non diligit, amet, & obseruet:
nam, quis unquam tua opera uti
voluit, quem tu non amanter (si
modo per assiduas occupationes li-
cuerit) non libenter sis ample-
xus? Domus tua, tanquam
arx quædam est oppressorum ci-
uium, asylum miserorum, persu-
gium egentium: qui cum tua elo-
quentia, cum tua diligentia, tuo-
que studio iure parta conservare
queant, aut amissa recuperare
possint, ubi tibi immortales gra-
tias egerint, a Deo etiam pro-
spera quæque precantur; et gra-
tissima memoria tua in se meri-
ta colentes, perpetuo se sibi debe-
re

re fatentur. Non enim tu is
es, qui priuatis ciuium, aut ami-
corum temporibus, precio potius,
quàm amore, & caritate incre-
dibili velis succurrere: non pe-
cunia magis duceris, quàm op-
tima fama accenderis: non ma-
gis locupletare filios quauis ra-
tione studeas, quàm ysdem inte-
gritatis tuæ impollutam imaginē
relinquere: quod quidem tam-
belle ex voto cadit, ut cum mi-
nime a te, tanto patre, degene-
rent, ubicumque referant tuum
illum animi candorem, summam
illam probitatem, eximiamque
virtutem: Nam quid deside-
rari potest in optimo, & lauda-
dabili

dabili viro, quod non in Cesare
filio tuo, cernatur? huius elegan-
tes mores, summa probitas, sin-
gularisque doctrina quanta sit,
iam tum abunde declarauit, cum
admodum adolescens in Iuris-
consultorum collegio ad propositas
questiones respondendo, maxima
sua cum laude, multorumque
admiratione suam defendit sen-
tentiam. Neque multo post sa-
cris initiatus ab Augustino Va-
lerio, Cardinali amplissimo, quod
Auditoris generalis (ut vocant)
personam, integerrimè, summa-
que cum diligentia triennium su-
stinuisset, ecclesiastico censu, non
tenui, est adauctus. Quæ ego,
Fabi

Fabi prestantissime, libenter commemoro, ut intelligas, cum omnia ad honestatem, ad equitatemque referas, esse quod tibi gaudeas: perspicis enim, & hic in terris Deum fortunare tuas cogitationes, tuosque conatus secundare, & esse etiam, cur de illa beata, & sempiterna vita optime speres; non enim quæpie, quæ amanter, libenterque in alios contulisti, non tibi compensationem aliquam promereri poterunt. Hoc ego ut tibi augurer, & assiduis precibus a Deo contendam, faciunt illa tua in me immortalia merita; quibus tu, quo tempore videbantur omnia

omnia mihi undecumque exitium minitari, me tibi arte a deo deinxisti, ut, me esse hominem, non putem, nisi quicquid optij, et quietis post tot animi molestias mihi nunc conceditur, id totum, vno excepto Deo, a tua summa humanitate, eorumque, quos in me iuvando tunc socios habuisti, acceptum referam. Cuius beneficij gratia, ut posteriquoque scire possent, quantum tibi deberem, & quantum cupidus essem, aliqua ex parte memorem me indicandi, in tuo nomine prodire volui Commentarium in orationem M. T. Ciceronis pro M. Marcello.
Mu-

Munusculum, amabò, ne respice; sed tuae humanitatis magnitudine illius tenuitatem subleuato. Vale.

ARGVMENTVM.

Multi ex optimis ciuibus, & in suscipiendo bello contra Caesarem, & in sequendo Pompeium aduersus illum, incredibili quadam animorum consensione extiterunt, hoc tamen victo, superaque in Pharsalica pugna, qui superstites fuerunt, opinionibus adeo inter se discreparunt, ut diuersi diuersa sequi viderentur: alij si quidem statim de renouando bello cogitare ceperunt, & in Africam ad regis Iuba exercitum, & P. Aetij Varonis se contulerunt; alij suis viribus disti, neque belli pericula, aleamque amplius subire volentes, satius esse duxerunt, ad ipsius Caesaris clementiam confugere, quam de armis iterum cogitare. Marcus Marcellus, vir summa prudentia praeditus, & qui magnos animos gerebat, neutrum consilium sequi voluit: quippe qui cum spe vincendi simul abiecit certandi etiam cupiditatem: animoque euoluens praeterita, futura prospexit: Pompeianos scilicet, cum integri patres esse Caesarianis non potuissent, multo minus fractos superiores fore. Hic itaque, quod existimaret, imminui aliqua ex parte dignitatem suam, se Caesari tam cito committere noluit; sed Mirylenas

2 COMMENT. IN ORAT.

lenas profectus est: ibique in litteris vivens, conscientia optime mentis, quia scilicet patrie debitum officium præstitisset, se ipsum sustentavit. Interim M. Tullius, cui cum Marcello summa necessitudo intercedebat, de reditu (quod Epist. Famil. libro quarto apparet) eum movere cepit, multisque rationibus persuadere ei conabatur, ut exstimator, si aliqua respublica foret, in ea eum esse oportere iudicio omnium, reque principum. Accidit autem, ut cum quadam die a Lucio Pisonne, Cæsaris focero, mentio facta esset de M. Marcello, & cum C. Marcellus, Marci frater, se ad Cæsaris pedes abiicisset, senatus cunctus conflagret, & ad Cæsarem supplex pro Marcello accederet. Tunc Cæsar longa satis oratione de M. Marcelli acerbitate conquestus est; qua accusata, pro sua tamen erga omnes clementia, dixit, se non esse senatui roganti, ne ipsius quidem Marcelli causa, a quo graviter fuisset offensus negaturum. Hanc tantam clementiam tunc admirati sunt omnes, & pro tanto beneficio gratias (vno excepto Volcatio) egerunt. in primis vero Cicero luculenta hac oratione Cæsaris factum laudibus excolit immortalibus: in qua prius causam ostendit, cur coram Cæsare post diuturnum silentium ad dicendum accesserit. Deinde gratias ei agit, vehementerque laudat eius humanitatem, & clementiam, quam militaribus laudibus præfert. Postremo

PRO M. MARCELLO.

3 Postremo cum adhuc, ne quid contra se doli strueretur, Cæsar dubitaret, suspicionem hanc ab eius animo euellere conatur: atque, ut paucis dicam, ad Cæsaris singulas rationes respondet.

DE GENERE CAUSÆ.

QVOD in hac oratione & Cæsari pro restituto in patriam M. Marcello gratia agantur, et eas suspensiones diluat Cicero, quæ Cæsarem agebant, ne quid scilicet contra se excogitaret Marcellus, aut etiam alij, iccirco viri non ignari artis Rhetoricæ exstimatorunt, mistum esse genus causæ; & quatenus Cæsaris beneficium, in Marcellum collatum, & in Senatum, cui virum optimum reddiderit, laudat, hanc esse totam Demonstrativæ generis partem: quatenus autem suspensiones illas diluit, & refutat Cæsaris querelam, hanc ad iudiciale genus referendam esse, contendunt. A quorum opinione, uti non penitus dissentio, sic affirmare posse mihi videor, cum Cæsaris persona laudetur, nec minus Cicero Marcellum commendat, quo beneficium magis augeatur; insuper cum in refellenda Cæsaris suspitione, passim laudes inferantur, totam orationem esse demonstrativæ generis.

4 COMMENT. IN ORAT.
DE CONSTITVTIONE CAVSÆ.
SEV STATV.

QV ANQVAM Verum est, Demonstratium genus, quod totum in amplificatione positum est, statum non habere (id autem Græci senserunt) & hunc clarius apparere in iudiciali genere, tamen (quod docet Cicero in Topicis) in deliberationibus, & laudationibus existunt statuti quin & Aristoteles in omni re, de qua agitur, aduersarium constituit: ut facile appareat, auscultatores in genere Demonstratio aduersarios esse posse, sin minus apertos, at saltem occultos. Quamobrem, cum hic ambigi possit, an laus clementiæ Cæsaris in restituendo M. Marcello maior sit laude militari; sanè Constitutio quantitatis, hoc est de rei magnitudine, esse potest; præterea cum Cæsar oratione sua ostendisset, suspicari se, ne quid ciues, quibus ipse iam pepercisset, molirentur; in dubium reuocari posse videbatur, an ipsi ab illis aliquid timendum esset; & hinc Coniecturalis status apparet. Postremo, cum incertum esset, an vere dici posset, ipsum ob tot pulcherrimas victorias solidam gloriam adeptum esse, an eum ipsam consecuturum in constituenda, et componenda Republica, sit, ut hæc dubitatio ad definitionis statum vergat. Quamobrem, ex his præ-

PRO M. MARCELLO. 5
præcipuis rationibus, quas oratione sua enumerat Cicero, singulas sibi statum peculiarem constituere, facile quivis potest videre.

DE PRIMA ORATIONIS
PARTE.

HVIVS exordii sententia hæc esse potest. Diuturni silentii mei finem hodiernus dies attulit. Hanc rationibus ita fulcit. Occupat quod, sibi obiici poterat, quare hætenus siluisset; an quod male animatus esset in Cæsarem, sibi que displiceret, quod imperio potitus esset? Neutiquam. Sed partim dolore, partim verecundia; quod eo amico esset orbatus, qui cum in eadem causa fuisset, in qua ipse fuerat, in eadem non esset fortuna. Sequitur alia ratio, qua artificiosè sibi Cæsaris benevolentiam conciliat: ostendit enim, argumento ducto ex causis, & effectibus, non potuisse silentio præterire tantam Cæsaris sapientiã, mansuetudinem, clementiam, & modestiam. Postremo, totum concludit exordium; paulatimque accedit ad commemorandas M. Marcelli laudes: quæ non alio spectant, nisi ut inde altius Cæsaris factum extollatur; qui tam clementem se Marcello præbuerit, quare vides primam hanc orationis partem tripliciter distributam.

COMMENT. IN ORAT.

DE SECUNDA ORATIONIS
PARTE.

VERSATUR tota in hac propositione: et tot, tantisque Cæsaris laudibus quænam illustiores, dignioresque sint habendæ; an ea, quam sibi militibus factis, totque victoriis peperit; an ea, quam adeptus est, cum tanta mansuetudine, clementiaque pepercerit Marcello, cæterisque uicinis qui pompeianas partes fuerant secuti.

DE TERTIA ORATIONIS
PARTE.

SEQUITUR confirmatio propositiæ questionis, & quam ipse probare volebat: nempe laudem, quam sibi Cæsar ob clementiam acquisiuit, longe maiorem esse ea, quam sibi comparauit bellicis factis.

DE QUARTA ORATIONIS
PARTE.

IN quarta confutat ea, de quibus suspicabatur Cæsar: hæc imminuit; & labefactat: probatque, eum minime timere debere vitæ, suæque filii: inde eum docet, non ex rebus bellicis solam

PRO M. MARCELLO. 2
dam gloriam esse adeptum, sed hanc ipsi euenturam ex constitutione Reipublicæ.

DE QUINTA ORATIONIS
PARTE.

POSTREMA est conclusio, in qua redit eo, unde eius oratio orta erat; nempe ad agendas gratias Cæsari, totius Senatus, Reipublicæque nomine; & suo: atque ita orationem absoluit: in singulis autem huius orationis partibus, quo artificio sit usus, suo loco explicabimus.

DE ELOCUTIONE.

CUM materia de qua hic agitur, satis illustris sit, eaque elocutione exornetur, quæ ad extollendam præclara Cæsaris facta adprime decebat: in constructione etiam verborum concinnus numerus audiatur, magnifica forma, quam Demetrii phalerei sententia λόγιον καρακτῆρα vocat, constare hanc orationem, iudicare possumus.

COMMENT. IN ORAT.

ORATIO.

DIUTURNI silentij P. C. quod
eram his temporibus usus, non
timore aliquo, sed partim dolo-
re, partim verecundia, finem ho-
diernus dies attulit. Idemque
initium quae vellem, quaeque sen-
tirem, meo pristino more dicen-

di. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam,
inauditamque clementiam, tantum in summa potestate
rerum omnium modum, tam denique incredibilem
sapientiam, ac pene diuinam tacitus praeterire nullo
modo possum M. enim Marcello vobis P. C. Reique P.
reddito, non solum illius, sed etiam meam vocem, &
auctoritatem & vobis, & Reip. conseruatam, ac re-
stitutam, puto. Dolebam enim P. C. ac vehemen-
ter angebar, cum viderem, virum talem, qui in ea-
dem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse for-
tuna. Nec mihi persuadere poteram, nec, fas esse,
ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illa
amulo, atque imitatore studiorum, ac laborum meo-
rum, & quasi quodam socio, & comite disirato.
Ergo & mihi mea pristinae vitae consuetudinem, C. Ce-
sar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene-
de omni Reipub. sperandum quasi signum aliquod su-
stulisti. Intellectum est enim mihi quidem in malis,

PRO M. MARCELLO.

& maxime in me ipso, sed paulo ante in omnibus, cum
M. Marcellum Senatui, populoque R. & R. P. coe-
sisti, commemoratis etiam praesirum offensionibus,
te auctoritatem huius ordinis, dignitatemque Reipu-
blis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Ille
quidem fructum omnis ante actae vitae hodierno die
maximum capit, cum summo consensu Senatus, tum
praeterea iudicio tuo grauissimo, & maximo. Ex quo
profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus,
cum in accepto tanta sit gloria.

EXPLANATIO.

DIUTURNI Silentij] Cum exordia di-
ligentiam, studiumque aliquod postulent, quippe
quod & haec vacuas ingrediantur aures, neque
illud placere possit, quod statim in ipso quasi ve-
stibulo offendit, opportunum esse iudicavi, ali-
quid afferre, quod artificium, membra, & nume-
rum huius periodi illustret. Hec itaque quatuor
membris constat, quae concinnam reddunt ora-
tionem: nam & casus in exitu similes sunt, timo-
re, dolore, verecundia; & contraria conferuntur,
finem, & initium: membra vero ipsa syllabarum
numero ferè paria sunt. Addo etiam, cum ultimū
membrū ceteris longius sit, magnificā, & uenustā
feri periodum; quod docet Demetrius Phale-
teus de modo dicendi. Incipit autem ab Anape-
sto,

10 COMMENT. IN ORAT.
sto, cui statim addit Spondeum, ut etiam Philip-
pica quinta. Nihil unquam longius. Quæ om-
nia, accuratum hoc exordium esse, ostendunt.
Quod autem ad exordij præcepta attinet, hæc e-
dem non prætermittit: benevolentiam enim &
Cæsaris persona, & a sua colligit: qui enim in alio
virtutis vires agnoscit, sibi que easdem placere
fatetur, hominum proborum benevolentia di-
gnus est: Dociles reddit auditores, & attentos,
cū, tātas Cæsaris virtutes se silentio prætere-
re posse, assumeret. Placet autem admonere adole-
scentes, cum huiusmodi exempla nobis confi-
cienda sunt, quæ gratiarum actionem continen-
sum posse materiam a lætitia, qua perfundimur
ob beneficium acceptum; ab aliqua grata animi
significatione: a beneficij magnitudine: a laudi-
bus eius, qui nobis benefecit: aut ab aliqua alia-
re, qua favorem nobis conciliare possit, ut hic
cerui potest. DIVT V R N I silentij] Huius
silentij causam ipse appetire videtur Epistola quar-
ta lib. quarti familiarium ad Sulpicium scribens.
Ego rogatus, mutavi hoc meum consilium: nam
statueram, non mehercule inertia, sed desiderio
pristinæ dignitatis, in perpetuum tacere: Et sa-
nè diu tacuit; ab eo nempe tempore, quo, venia
a Cæsare impetrata, redierat in urbem, ad eum-
usque diem, quo orationem hanc habuit. Quo
Et in ijs temporibus vsus] Quibus Marcelli,
hominis

PRO M. MARCELLO. 11
hominis mihi amicissimi, consuetudine, rotaque
Republica carui. NON Timore aliquo] Quo
percelli consueverunt, qui in Republica minus
liberè sententiam suam dicere audent: atque ita a
culpa Cæsarem liberat. SED Partim dolore?]
Quo? An quia tot clari viri in bello civili ceci-
dissent: an quod urbs sine legibus, sine iudiciis,
sine iure, sine fide relicta esset direptioni, & in-
cendijs, ut ad Sulpicium scribit Epistola prima
lib. 4. An vero, quod nondum Marcellus ea for-
tuna vteretur, qua ipse Cicero? Inferius causam
exponit. PARTIM Verecundia] Cum vere-
cundia quædam sit ægritudo, perturbatioque
(quod docet Aristoteles Rhetoric. 2.) in eis ma-
lis, quæ ignominiam, & dedecus ferre videntur,
queri posset, quid a Cicerone commissum esset
cuius causa ipsum podere deberet: quā rationem
affert Paullus Manutius, quod scilicet Cicero cō-
tra Cæsare armis pugnasset, non illa quidē mihi
displicet; cum tamen intelligeret Cicero, se non-
talem esse, qualis antea fuerat, cum floretet in
Republica, fortasse ipsum pudebat, ibi vivere, ubi
non esset ita vivendum: quo nomine sepe in Epi-
stolis conqueritur; ut verbum Verecundor,
quasi displicere significare videatur. TANTAM
enim mansuetudinem] Ratio superioris propo-
sitionis, ducta à causa efficiente; Cæsaris scilicet
clementia. Hæc nimirum summo artificio est

12 COMMENT. IN ORAT.

confecta: Primum enim non omittit id, quo Cæsaris benevolentiam sibi conciliare possit; quod assequitur, cum se earum virtutum studiosum ostendat, quibus Cæsar insignitus erat: deinde, cum sciat, epitheta magnum asferre orationi splendorem, grauemque eandem facere, ea non omittit: at quænam asfert? quæ magnam asferunt delectationem: nempe ex inusitatis, atque inauditis rebus. Synonima audis: mansuetudinem, clementiam, modum: mansuetudinem laudat; nam hæc potentiae adiungenda est: ut princeps à suis non tam metum extorqueat, quam impetret reuerentiam: nominat clementiam; nam ut primo officiorum scribit: nihil laudabilius nihil magno, & præclaro viro dignius placabilitate, atque clementia. IN summa potestate rerum modum] Quod sanè admiratione dignissimum est; nam non minoris virtutis esse, parta victoria bene uti, quam vincere, dicere solebat Hermocrates ad Syracusanos. Cicero quoque de victoria loquens, ad quos peruenit, eos ferociore, impotentiore, que reddit. SAPIENTIAM] Sapiens erat Cæsar, quod cum intelligeret, Marcello, viro incredibili virtute prædito, Rempublicam diutius carere non posse, eum illi reddiderit. N V L L O modo possum.] Audi, quam bene claudat periodum, Spondeo, præcedente iambo; quæ clausula Ciceroni maximè familiaris est. M. ENIM

Mar-

PRO M. MARCELLO.

13

Marcello] Locus ab Adiunctis Cæsaris clementiae, amplificatus ab utilitate consequuta: Marcello restituto, eius voce, nec non ipsius Ciceronis auctoritate. N O N solum illius] Eloquentia si quidem sua, suaque auctoritate Reipublicæ prodesse plurimum poterit. D O L E B A M enim] Apertius exponit doloris, & verecundiæ causas, ne quid contra se dictum suspicaretur Cæsar, hanc autem expositionem ad benevolentiam conciliandam plurimum valituram, intelligebat Orator. Q V I in eadem causa fuisset] Ambo enim Pompeianas partes fuerant secuti. Cicero de Pompeio loquens, & ad Marcellum scribens. Si is Reipublicæ teneret, quem secuti sumus. N O N IN eadem esse fortuna] Non illi itidem, ut mihi, concessum in patriam redire. C Y R A C V L O] Metaphora: locum intelligit, ubi senatus habebatur, & in quo sententia dicebatur. Huius loci meminit Priscianus lib. 6. I L L O emulo, atq; imitatore] In dialogo, qui dicitur Brutus; cum interrogaretur Brutus a Cicero, ne, quid de Marcello sentiret, respondit. Quid censes, nisi quod habiturus es tui similem? Cicero quoque ad Marcellum scribens, Epistola 7. lib. xv. summa leticia afficior, cum omnibus dictis, factis, institutis vel me tui similem esse audio, vel te mei. E R G O Et mihi meæ pristina] Conclusio, superiora colligens, personas scilicet, &

14 **COMMENT. IN ORAT.**
& effecta Caesaris clementiae. **SED** Paulo ante
in omnibus] Petrus victorius, & Paulus Manu-
tius, viri doctissimi, & in expurgandis librorum
maculis acutissimi, consensuunt in hoc, **vt** pro-
positio In tollatur: quorum interpretationem
non faciam, vt commemorem, breuitati studens.
SENATVI, Populoq; Romano; & Reipub.]
Amplificatio a partibus ad totum, quo maius o-
stendat esse beneficium. **COMMEMORATIS**
offensionibus] Videndum est, cur Caesar offen-
siones commemorasset; & quas commemorasset. co-
memorauit offensiones Marcelli, quo maius suū
beneficiū faceret, collatū in Marcellū, a quo graui-
ter fuerat offensus. Offensionum meminit Suetonius
his verbis. M. Marcellus cōsul edicto praefatus
de summa se Reipub. acturum, retulit ad Senatū,
vt Caesari succederetur ante tempus: & ne absen-
tis ratio haberetur; nec prouincias ei, & privile-
gium eripere contentus, retulit etiam, vt colonis,
quos rogatione Vatinia Nouum Comum dedux-
isset, ciuitas adimeretur: quod per ambitionem
& ultra praescriptum data esset. Plutarchus quo-
que in Caesaris vita. **DOLORIBVS**, **vel** sus-
picionibus] Dolor ob offensiones ad vindictā
de Marcellō sumendam, suspicio doli alicuius,
ne illi parceret, Caesari suadere poterat. **Cv** x
summo senatus consensu] Præter ea, que Cicero
de Senatu supplici scribit Epistola quarta lib. 4.
ad

PRO M. MARCELLO. 15
ad Sulpiciū; illa etiam, que Seneca in consola-
tione ad Albinam scribit, quanti Marcellum fe-
cerit Senatus, indicant. Illi reditum impetrauit
Senatus publicis precibus, tam sollicitus, ac ma-
stus, vt omnes isto die Bruti habere animum vi-
derentur; & non pro Marcellō, sed pro se depre-
cari, ne exules essent, si sine illo fuissent. **Itē**
Quidē fructū] Mirifice extollit beneficium col-
latum, cum fructum, gloriamque incredibilem,
quam ex eo caput Marcellus, additis maximis cir-
cūstantiis, illustret. Est autem iucundum acci-
pere beneficium, quod consequimur optata,
vt etiam aliis benefacere mirifice delectat:
nam ita cognoscimus, non solum habere, quan-
tum nobis opus est, sed etiam superesse, quod a-
liis deimus; quæ duo summo opere ab omnibus ex-
petuntur. **IVDICIO** Tuo grauissimum] Idem
dicit, quod superius; incredibilem sapientiam,
ac pene diuinam. **QVANTA** In dato bene-
ficio] Locus à Relatis; qui tamen videri potest
amplificatus a minori ad maius. Si in accepto
beneficio magna laus est multo maior in dato.

O R A T I O.

EST vere fortunatus ille, cuius ex salute non
timor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, le-
uita peruenierit. Quod quidem ei merito, atq; opti-
mo

in iure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenij, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cesar, tuas res gestas possit. Tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quàm eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sepe ante oculos ponere, idque libenter cribris vsurpare sermonibus, omnes nostrorum Imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum Regum res gestas, cum tuis, nec ceterarum magnitudine, nec numero præliorum, nec uarietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferrari: nec vero dissimilissimas terras citius cuiusquam passibus peragrarari, quam tuis non dicam cursibus, sed uictoriis lustrata sunt. Quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cuiusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim. Sed tamen sunt alia maiora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrabere ducibus, committere cum militibus, ne propria sint Imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commectus, multum inuuant, & maximam vero partem quasi suo iure sumunt sibi vendicat, & quicquid est prospere gestum, id po-

ne omne duci suum. At vero huius gloriæ, C. Cesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista Laude Centurio, nihil Præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa, rerum humanarum domina, fortuna in istius se societate gloria non offert: tibi cedit, tuam esse totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas, cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domus sit gentes immanitate barbaras, multitudinem innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci posset, habebant. Nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique possit. Per eum animum vincere, iracundiam cohibere, virtute temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, etiam amplificare eius pristinam dignitatem, qui famulatur deo, iudico. Itaque C. Cesar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illa quidem non solum nostris, sed præcunctis omnium gentium litteris, atque linguis; neque ulla v. quam ætas de tuis laudibus conticet. Sed tamen eiusmodi res nescio quomodo etiam dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At vero cum

IT COMMENT. IN ORAT
aliquid clementer, mansuete, iuste, moderate, sapien-
ter factum, in iracundia prosertim, quæ est inimica
consilio, & in victoria, quæ natura insolens, su-
perba est, aut audimus, aut legimus, quo studio in-
cendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fi-
ctis, ut eos scire, quos nunquam vidimus, dilige-
mus? Te vero, quem præsentem intuemur, cuius
mentem sensusque, & os cernimus, ut quicquid belli
fortuna reliquum Reipub. fecerit, id esse saluum ve-
lis, quibus laudibus esseremus? quibus studiis pro-
sequemur? qua benevolentia complectemur?

EXPLANATIO.

EST vere fortunatus ille] Voluit nonnulli
hanc esse simplicem periodum, quod scilicet cir-
cuius satis longo vnam duntaxat sententiam
complectatur. **CVIVS** ex salute] Excellens
& in dicendo summus artifex Cicero; quod ita
esse, hinc perspicitur potest: nam, quasi aliud agens,
Cæsaris beneficium egregie extollit: Beneficium
si quidem, quo plures iuuat, eo maius, & laudabi-
lius: at hoc Reipublicæ cunctis profuturum est.
Unde dum uni Marcello, ergo maximum est. Lauda-
tur etiam eodem tempore Marcellus, ut ex cuius
salute penè omnes gaudium percepturi sint.
QVIS enim illo aut nobilitate] Transito ad
Marcelli laudes, quæ eò spectant, ut altius de-
de

PRO M. MARCELLO. 19
de Cæsaris factū extollatur: vide autē, quomodo
has amplificet: nam multa, & varia de Marcello
congerit, & quasi superstruit, ut totum, quod ex
eis sit, magis appareat. quo genere amplificandi
vsum esse Epicurum, docet Aristoteles Rhetor-
ic. primò: exornantur, hyperbole, repetitione,
interrogatione. **AVT** nobilitate] Parta a ma-
ioribus suis, qui maximos honores gesserant in
Reipublica: ex quibus nonnulli extiterunt consu-
les, præconules, censores, & qui triumphum ege-
runt. **AVT** probitate] Miror Sebastianum
Corradum, virum alioqui doctum, scripsisse suo
commentatio in Brutum, hunc Marcellum esse,
qui socius Catilinæ fuit, ut prima Ciceronis ora-
tione in illum apparet. nam qui vir optimus esse
potuisset, si Catilinæ sodalis? Non cognovit.
Corradus, eo in loco ironiam esse: quanquam ita
esse legere potuerat apud Quintilianum libr. 9.
Alius fuit sanè Marcellus, quàm de quo hic ser-
mo habetur; quem tamen eadem Oratione pau-
lo post (hunc ipsum intelligens) virum fortissi-
mum appellat. **AVT** optimatum artium] Fuit
enim iuris consultus celeberrimus, & inter Ora-
tores fama non obscura: de quo sic in Bruto. At
qui, & ita est (loquitur Brutus de Marcello,) &
vehementer placet: nec vero sine causa: nam et
didicit, & ommissis cæteris studiis id vnum agit, se-
leque quotidianis commentationibus acerrime,

21 **COMMENT. IN ORAT.**
exercuit: itaque & verbis utitur lectis, & frequen-
tibus, & splendore vocis, dignitateque moris sit
speciosum & illustre, quod dicitur: omniaque sic
suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris
putem. & quæ sequuntur. **AUT** innocentia]
Quæ quidem probis viris optimum esse debet
corporis præsidium. **NULLIVS** est tantum
flumen.] Amplificationem in toto orationis
cursu adhibendâ esse, docet Cicero in Partitioni-
bus: & si enim proprius locus est in Peroratione,
tamen etiam commode in exordio ponitur, ut
hic, & post reditum in Senatu. ubi fere hoc eodẽ
verborum genere utitur. In hac autem Cæsaris
laudum commemoratione, quàm suavis sit ora-
tio figuris Isoclo, verbis sonantibus, non aspera
concurfu prolatis, rebus maximis, observatione
dignum est. **SOLEO** sæpe ante oculos] Di-
gnitatem alicuius augeri, amplificarique posse, si
cum ijs comparatur, qui cum laude vixerunt, do-
cet Aristoteles Rhetoricorum 1. quod hic a Ci-
cerone observari vides. Est ergo primum argu-
mentum ductum ex comparatione rerum belli-
carum virorum illustrium. **NEC** contentio-
num magnitudine] Viderur hic commemora-
re Cicero ea omnia, quæ imperatori in bello ne-
gotium facessere possunt. **NEC** numero præ-
liorum] Quoties cum hoste dimicavit Cæsar,
illiusque egregie facta describit Plinius libro. 7.
cap.

PRO M. MARCELLO. 22
cap. 25. Habent autem hæc Ciceronis magnam
similitudinem cum illis, quæ apud Plutarchum
in vita Cæsaris leguntur. Neque vero quisquam
est, summorum, & maxime apud omnes in ad-
miratione habitorum ducum, cui non parem im-
peratoris, & militaribus laudibus id eum tempus
demonstraverit: nam siue Fabios, Scipiones, Me-
tellos, siue qui æquales eius, aut ætate paulo supe-
riores fuerunt, Syllam, Marium, utrumque Lucul-
lum, ipsumque adeo, cuius ad cælum usque om-
nigenarum bellicarum virtutum gloria se effere-
bat, Pompeium conseras, rebus eorum gestis fa-
cta Cæsaris palmam præcipiunt. **NEC** varietate
regionum] Quarum rerum testimonio esse
poterunt omnes fere orbis regiones, in quibus do-
hostibus victoriam reportavit. **NEC** celeritate
conficiendi] Refert Plutarchus in Apophth.
Romanorum Iulium Cæsarem dixisse, ea facino-
ra, quæ periculo obnoxia sunt, & magna, esse ge-
renda, at de ijs non consultandum; eò quod ad
hec perficienda plurimum habet momenti cele-
ritas. **SED** victoriis.] Rem maximam parvis
opposuit, ut & inaudito iucundam suam redde-
ret orationem, & altius efferret Cæsaris gesta.
QVÆ quidem ego nisi ita esse magna] Cum
rebus magnis maiores etiam reperiri possint, et
quod docet Aristoteles Rhet. primo quæ maiora
sunt eis, quæ omnes magna esse confitentur, lau-
dab.

PRO M. MARCELLO. 23
In hac quidem bellorum rationem positam, v-
terius crediderunt. igitur Homerus *ἔνθα δὲ*
Martem vocat. Videtur autem hoc loco com-
memorare causas, quæ ad victoriam consequen-
dam adiuuant. FORTUNA Sibi vendicat
Pindarus in Nem. *πῶτος δὲ κλέος αὐγάζει*
ἔργον περὶ πάντων. Fortuna locum arbi-
tri retinet cognata de operibus omnibus, ven-
dicat autem maximam partem fortuna quasi
suo iure; propterea quod sit fini propinquior:
ut enim docet Aristoteles Rhetoric. 1. Duobus
propositis id, quod fini propinquius est, etiam
maius. At vero huius gloriæ] *ἀνταπόδοσις*,
illustrata repetitione, & amplificatione: repeti-
tione nihil nihil: amplificatione: quin etiam ip-
sa fortuna: est autem usus in hac argumentatio-
ne enthymemate. In bellis pleriq; euentus in
potestate fortunæ sunt: hæc itaq; domestica vir-
tutis, quæ duntaxat sapientiæ consilio regitur, præ-
stantior est. Sic solent amplificare optimi orato-
res, cum ea afferunt, quæ propria sunt, ut singu-
laria, non autem communia. NVMQVAM
enim temeritas] Aiunt, Minutius, cum Fabium,
tanquam cunctantem, in Senatu insinulasset,
quod præ timore pugnam detrectasset, paritufq;
esset cum Fabio copias, eoq; invito prælium cum
Annibale iniisse, respondisse Fabium, ita est: nam
celerius, quàm timui, deprehendit fortuna teme-
ritatem.

24 COMMENT. IN ORAT.
ritatem. DOMVISTI gentes] Laudationem
omnem ab operibus pendere, in confesso est, nam
ut ait Horatius.

Paulum si pulta distat inertia

Celata virtus.

Actiones etiam, & opera signa esse habitus ani-
mi, docet Aristoteles Rhetoricorum primo. E-
go locus est ab effectis, quorum subiecta sunt Vi-
ctoria, & Clementia; illa circa gentes, hæc circa
iram. Hyperbole autem orationem illustrem
reddit. Docet hoc Cicero in Partitionibus. EA
tamen vicisti] Aristoteles Rhet. 2. Et quod suæ
habere potest, id etiam principium habebit, nam
à principio cuncta proueniunt: ab hoc loco ita-
que argumentatur Cicero, cum dicat, bella, a Cæ-
sare gesta, tale principium habuisse, ut confici pos-
sent. ANIMUM vincere] Hæc est illa cetera-
rum victoriarum pulcherrima: nempe se ipsum
vincere, cuius meminit Plato. primo de legibus.
τὸ νικᾶν αὐτὸν πᾶσαν νικᾶν προτιτὶν ἀπὸ τοῦ
τὸ δὲ νικᾶν αὐτὸν ὅτι ἑαυτὸν αὐτὸν ἀντιπαρα-
στήσει καὶ νικᾶν. Vincere se ipsum, victoriarum om-
nium, optimum est. Turpissimum vero, & pe-
simum, si quis a se ipso vincatur. Est autem al-
terum argumentum a rei difficultate. IRAC-
UNDIAM cohibere] Chilon, ut est apud
Laertium, docebat, vincendam iram; quod is asse-
rtus sit ceteris potentior, quam superare fortis
est,

PRO M. MARCELLO. 25
est, quàm hostem armatum deicere: nec minus
exitii fit ab ira, quàm ab hoste. hoc commemora-
re volui, quod viderem Ciceronis verba quasi ex
hoc penu deprompta esse. VICTORIAM
temperare] Bis vincit, qui se vincit in victoria;
& qui moderanter vitur victoria, vincit primum
hostem, deinde animum. ADVERSARIUM
nobilitate] Ex circumstantiis amplificatio. lau-
dabile est, iacentem erigere, laudabilius aduer-
sarium, quem nobilitate, ingenio, virtute præ-
stantem: longe vero laudabilius eius dignitatem
amplificare; in quo summa Cæsaris auctoritas, li-
beralitasque cognoscitur. ITAQUE C. Cæsa-
re] Conclusio, egregiè ornata comparatione:
concludit itaque, quæ laudabiliora sunt, ea etiam
maiora esse bona. Aristoteles Rhet. primo. SED
tamen eiusmodi res] Extenuat dictum superius,
ducto argumento a circumstantiis. AT VERO]
Antapodosis, illustrata itidem circumstantiis;
victoria, iracundia, quæ rationi, & æquitati valde
aduersantur. notum illud Publii. Iratus etiam
facinus consilium putat: de Victoria superius.
TEVERO, quem præsentem] A maiori, &
ab effectis. exornatur autem verborum mutatio-
ne, idem significantium, idest cognominatis.

ORA-

O R A T I O.

P A R I E T E S mediusfidius C. Cæsar, ut mihi videtur, huius curiæ tibi gratias agere gestiunt: quod breui tempore illa futura sit auctoritas in his maiorum suorum & suis sedibus. Equidem cum C. Marcello, viri optimi, & commemorabili pietate, ac virtute præditi, lachrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effudit; quibus tu etiam mortuis M. Marcello conferato dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, iam ad paucos redactam, pene ab interitu revocasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus iure antepones. hæc enim res unius est propria Cæsaris, ceteræ duce te gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnæque comitatu: huius autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis, monumentisque tuis non nulla unquam sit finem allatura gloria. Nihil enim est opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas: At vero hæc tua iusticia, & lenitas animi florescit quotidie magis: ita ut quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum asserat laudibus. Et ceteros quidem omnes victores bellorum civilium iam ante æquitate, & misericordia viceras. hodierno vero die te ipsum viciisti. Vereor, ne ut hoc, quod dicam, perinde intelligi

telligi auditu possit; atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris; cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriæ conditione iure omnes victi occidissetis, clementiæ tuæ iudicio conseruati sumus. Recte igitur unus inuictus es; a quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque deuicta est.

EXPLANATIO.

P A R I E T E S mediusfidius] Boni, (ut ait Theognis) summo beneficio affecti eo fruuntur in præsens; in posterum autem & recordantur, et gratos se se præstant: id ita esse, Cicero conatur ostendere Cæsari; & amplificatione hyperbolica communem lætitiæ commemorat: dat etiam sensum, & affectum rebus inanimatis. F U T U R A sit illa auctoritas] Quæ amissa videri poterat bellorum civilium causa: ad hanc autem restituendam videtur tacite commonefacere Cæsarem. C. M A R C E L L I lacrimas] Huius viri pietatis in fratrem meminit Epistola quarta libr. quarti Famil. & nos in argumento. P E C T U S effudit] Metaphora: ad affectum suum declarandum aptissima: hoc enim vult inferre memoriæ, & subitâ recordationem Marcellorum, viam sibi patefuisse in animum Ciceronis. Q U I B U S tu etiam mortuis] Quam oratoriæ beneficium amplificat, ut id

28 COMMENT. IN ORAT.
ut id etiam mortuis prodesse velit? hoc announ-
re volui, ut sciant adolescentes, amplificationes in
hoc genere nusquam non dominari, in omnibus
que orationis partibus adhiberi posse, simul etiam
ut rationem amplificandi discant. Hunc
igitur tu diem] Epilogus, exornatus breui re-
petitione superiorum laudum, & comparatione
rerum bellicarum, & Clementiæ, cui laudis pal-
mam tribuit. GRATULATIONIS]
Ob rem bene gestam, & ob quam supplicationes
Cæsari decretae fuerant, ut ex eius Commentariis
apparet. His rebus gestis, ex literis Cæsaris die-
rum 20. supplicatio decreta est. lib. quarto. Hæc
enim res vnius] Vides hic repetitionem. An-
nota autem vocem illam, propria, cuius significa-
tionem largius sumere consueuerunt Oratores,
quàm Dialectici: Intelligunt enim aliquid pro-
prium alicuius personæ, quod illud aut rectius so-
ciat, quàm aliud, aut, quod illud magis enim, quàm
aliud deceat. tale illud ad Plancum Epistola 5.
Familiæ lib. decimo: his temporibus difficillimis Re-
pub. quicquid subuenieris, id erit totum, & pro-
prium tuum. Non nulla vnquam allatura]
Locum hunc ita correxit Petrus Victorius, addi-
ta negatione: cum antea in impressis legeretur,
nulla vnquam. Lectionem hanc deinde Paullus
Manutius confirmavit impressione sua. Non
conficiat vetustas.

Tabi-

PRO M. MARCELLO. 29
Tabida consumit ferrum, lapidemque vetustas;
Nullaque res maius tempore robur habet.
Quidius quarto de Ponto. BELLORVM Ci-
uiliū] Bellum ciuile Marianum intelligit, ni
fallor. VEROOR, ut hoc dicam] Nec hoc
fortasse obseruatione indignum erit; cum aliquid
dicturi sumus, debere nos prius auditorum ani-
mos aliquo verborum genere præparare: sic enim
maiores orationi nostræ attentionē cōciliamus,
ut hic facile cuiuis intuenti apparebit. IPSA M
Victoriā vicisse uideris] Locus q̄ sequitur, totus
uidetur sumptus à coniugatis. quare autē uideat-
ur Cæsar uictoriā uicisse, in oratione pro Q Li-
gario uidetur docere Cicero his uerbis. Dicam
plane C. Cæsar, quod sentio: si in hac tanta tua
fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te,
per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar)
acerbissimo luctu redundaret ista uictoria, quàm
multi enim essent de uictoribus, qui te crudelem
esse uellent, cum etiam de uictis reperiantur?
Quæ illa erat adepta] Multa sane in uictoris
potestatem uenerant, quibus tamen diutius care-
re victos, non passus est Cæsar.

ORATIO.

Attende hoc C. Cæsaris iudicium P. C. quam
late patet, attendere. Omnes enim, qui ad illa ar-
ma

30 COMMENT. IN ORAT.
ma fato sumus nescio quo Reip. misero, funestoque con-
pulsus, & si aliqua culpa tenemur erroris humani,
a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Mar-
cellum deprecantibus vobis Reip. conseruauit, me-
met mihi, & item Reip. nullo deprecante, reliquos
amplissimos viros & sibi ipsis, & patriæ reddidit,
quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in
consensu videtis. Non ille hostes induxit in Curiam,
sed indicauit, a plerisque ignoratione potius, & fal-
so, a que inani metu, quam cupiditate, aut cruilti-
tate civile bellum esse suscepum. Quo quidem in po-
lo semper de pace agendum, audiendumque esse pota-
ui; semperque dolui, non modo pacem, sed orationem
etiam ciuium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque
enim ego illa, nec vlla vnquam secutus sum arma ci-
uilia; semperque mea consilia pacis, & togæ sociæ,
non belli, atque armorum fuerunt. hominem sum se-
cutus priuato officio non publico. Tantumque apud
me grati animi fidelis memoria valuit, vt nulla non
modo cupiditate, sed ne spe quidem prudens, & sci-
ens, tanquam ad interitum vuerem voluntarium.
Quod quidem meum cōsiliū minime obscurum fuit.
Nam, & in hoc ordine integrare multa de pace di-
xi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei pe-
riculo sensi. Ex quo nemo erit tam iniustus rerum
astimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bel-
lo fuerit, cum pacis autores conseruandos statim cen-
suerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mi-
rum

PRO M. MARCELLO. 31
rum videtur fortasse tum, cum esset incertus exi-
tus, & anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis au-
tores diligit, is profecto declarat, maluisse se non di-
micare, quam vincere. Atque huius quidem rei M.
Marcello sum testis; nostri enim sensus, vt in pace sem-
per, sic tum etiam in bello, congruebant. Quoties
ego cum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam
certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ fero-
citatē extimescentem? quo gratior tua liberalitas
C. Cæsaris nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non
enim iam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparan-
dæ. Vidimus tuam victoriā præliorum exitu ter-
minatam, gladium vagina vacuum in vrbe non vidi-
mus. Quos amisimus ciues, eos vis Martis percu-
lit, non ira victoriæ: vt dubitare debeat nemo, quin
multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret;
quoniam ex eadem acie conseruat, quos potest. Al-
terius vero partis nihil amplius dicā, quam id, quod
omnes verebatur; nimis iracundam futuram fuisse
victoriā. Quidam enim non modo armatis, sed in-
terdum etiam ociosis minabantur. Nec quid quisq;
seuisset, sed vbi fuisset, cogitandum esse, dicebant.
Vt mihi quidem videantur dii immortales, etiam si
penas a Po. Ro. ob aliquod delictum expetuerint;
qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excita-
uerunt, vel placati iam, vel etiam satiati aliquando
inueniunt spem salutis ad clementiam victoris, & sa-
pientiam contulisse.

EXPLANATIO.

ATQVE hoc Cæsaris iudicium] Sequitur altera amplificatio, tota posita in extollendo Cæsaris studio pacis, & moderatione in Victoria: ut qui tam prompto animo iis pepercerit, a quibus læsus fuerat. sumitur hæc a rebus magnis *vid.* Soarius libr. primi cap. 40. affert autem ad hoc ostendendum quatuor utilitates consecutas: et initio statim attentionem sibi conciliat. *TE N* *M* *V* *R* erroris humani] Errore hominum, aut timore, dixit in Bruto: errauerunt autem plerique in hoc, quod Pompeium Reipublicæ defensorem, & clementem, Cæsarem autem crudelem, & oppugnatorem illius fore putabant: illustrat argumentum a causa efficiente fatali. A scelere certe liberati] Quod fuisse probare conabatur Q. Tubero cōtra Ligarium: quia fuisset in Africa itaque Cicero in eadem oratione dixit. Quomodo autem tu de Republ. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? *N* *A* *M* cum M. Marcello.] prima utilitas, quod Marcellos, se Ciceronem, veteresque alios senatores, ciuesque in patriam reuocauit, spreis peregrinis, barbarisque nationibus. *D* *E* *P* *R* *C* *A* *N* *T* *I* *B* *U* *S* vobis] Senatorum desiderium & eorum beneuolentiam erga Marcello hoc verbo

P *R* *O* *M* *A* *R* *C* *E* *L* *L* *O* *33*
verbo declarauit. *N* *U* *L* *L* *O* deprecante] De ipso Cicerone hoc intelligendum est, quāquā Epistola 7. lib. quartu scribit ad Marcello. Nos cura, & dolore proximi sumus, precibus tardiores: quod ius adeundi, cum ipsi deprecatore egērimus, non habemus. Oratorie potius, quāma verē hoc dictum vult Manutius. quod sane ita est. Habuisse enim Ciceronem per familiarē Cæsaris, qui pro se deprecari potuissent, ex Epist. Famil. videre est. *A* *P* *L* *E* *R* *I* *S* *Q* *U* *E* ignoratio potius] Altera utilitas: nam cum quæ odio, & maleuolentia fiunt, dedecus asserre videantur, eos excusatos voluit Cicero, qui in Cæsarem peccassent. Sic in Ligariana. Scelus tu istud vocas Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit: alij errorem, alij timorem appellant, qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam, qui grauissime, temeritatem; scelus, præter te, adhuc nemo. *F* *A* *L* *S* *O* atque inani metu] Ceterū Ligario: timebant si quidem Cæsarem; sed cur timendus esset, non videbant. *Q* *U* *A* *M* cupidina: unde illud Iphicratis: qui cenēbat, militem, & diuitiarum, & voluptatum avidum esse, oportere. Dicens, illum audacius pericula subiturum, quō suis cupiditatibus obtemperare posset. *S* *E* *M* *P* *E* *R* dolui] Et grauitur conquestus est, *D* quod

34 COMMENT. IN ORAT.
quod in eius Epistolis videre est. Obserua autē,
vt pluribus commoretur in hac narratione, scilicet
vt studium suum pacis indicet auditoribus ex
adiuncto dolore, & ex iis, quę gesserit pacis causa.
HOMINEM sum secutus] Pompeium dicit
cuius nomen, quod fortasse odiosum esset ipsi
Cæsari, subiecit. Scribit Plutarchus, cum post
Cæsaris victoriam interrogaretur, cur in electione
partium errasset, Ciceronem respondisse, Præ-
cinctura me fefellit: sentiens, se non sperasse, vi-
ctoriam a moli, & effeminato statutam. Cæsare
enim ita toga præcingebatur, vt laciniam trahens
mollium in morem incederet. Vnde Sylla Pom-
peium admonere solebat, cauere sibi a puero,
male præcincto: aut igitur Cicero re uera iudicio
lapsus est, in sequendo Pompeij partes, aut, quod
de suadenda pace sæpius dixit, sicte, non sincere,
que dixit. SECVTVS priuato officio] De-
bebat Pompeio plurimum Cicero. Ex quo lib.
Fam. 3. Epistola x. scripsit ad Ap. Pulchrum.
Nollem accidisset tempus, in quo perspicere pos-
ses, quanti egote, quanti Pompeium, quem vnum
ex omnibus facio, vt debeo, plurimi, quanti Bru-
tum facerem. NVLLA non modo cupiditate]
At Pompeiani bellum valde cupiebant: quod si-
gnificat illis verbis ad Varronem. Vidi enim
(nam tu aberas) nostros amicos cupere bellum,
hunc autem non tam cupere, quàm non timere.
Pra-

PRO M. MARCELLO. 35
PRVDENS & sciens] Iisdem verbis vsus est
Epistola ad Cecinnum. Sic ego prudens, & sciens
ad pestem, ante oculos positam, sum profectus.
INTEGRARE] Cum nondum ad arma
ventum esset. IN ipso bello] In quo cum mul-
ta imprudenter, & prauè fierent, Cicero, libere
de iis loquens, eorum animos offendebat, qui sibi
proposuerant omnia diripienda. QVÆ Cæsa-
ris voluntas de bello] Altera utilitas, quæ ex cle-
mentia consecuta est: hac autem Cæsaris volunta-
tem ostendit. Conseruat pacis auctores, ergo
maluit pacem, quàm bellum. Plutarchus quidem
in ipsius vita scribit, Cæsarem postulasse, vt tam
Pompeius, quàm ipse ab armis discederet, & pri-
uati a ciuibus aliquid muneris peterent. CÆ-
SARIS fuerit iratior] Nam belli auctores,
prauitate animi adducti, bellum susceperunt: cō-
seruati vero a Cæsare ob pacis suasionem huma-
no errore peccarunt: non ergo eadem conditione
esse debent. ATQVE id minus mirum] Con-
firmat, quod de Cæsaris voluntate dixerat, ex tem-
porum comparatione: nam cum belli periculum
immineret, & anceps esset prælii euentus, facile
Cæsar pacis auctoribus parcere potuisset: at hunc
& incredibilis clementiæ est, & eius voluntatem
de pace aperte indicat. ATQVE huius qui-
dem rei] Expositio de pacis auctoribus, cuius

36 **COMMENT. IN ORAT.**
Marcellum etiam fuisse suo probat testimonio
simili, maiori. Sensus Marcelli & mei, ut in pa-
ce, sic in bello congruerunt; mei fuerunt de pace,
ergo & Marcelli. insolentiam quoque hominum
certorum, & victoriæ ferocitatem, grauius ferre
quàm ego visus est sæpe. quoddam igitur studiosi fue-
mus pacis, diligimur a Cæsare; cum autem dilige-
mur, apparet, illum pacem, quàm bellum maluisse.
CERTORVM hominum] Quos inter
Scipio in primis fuit, Pompei socer. **IPSIVS**
victoriæ ferocitatem] Notum illud Ciceronis,
qui quoddam Pompeius genus Syllani regni iam pri-
dem appeteret, eum Syllaturire, dicebat. **NO**
enim iam causæ] Altera Amplificatio ex mode-
ratione victoriæ. Tua causa de bello suscepta, an
Pompeij potior fuerit, nõ est nunc differendum;
de ipsa victoria, in qua te clementem præbes, di-
cendum est, & excutiendum, an talis exitus
Pompeius. in Oratione tamen pro **Q. Ligario**
probat, a Deorum iudicio, causam Cæsaris fuisse
meliorem, quàm Pompeij: sic enim ait: Causa te-
men dubia, quod erat aliquid in vtraque parte,
quod probari posset, nunc melior certe ex iudi-
canda est, quàm etiam Dij adiuerunt. **VLIVS**
tuam victoriam] Locus ab effectis, dissi-
militudine constat; amplificatur Cæsaris volun-
tate, qui si posset, vel interfectos in bello vellet
seruare, additurque ratio. **ALTERIVS** vero

PRO M. MARCELLO. 37
partis] Collationis pars secundæ, contrarijs illus-
trata. in qua Pompeianorum facta ponit, eadem-
que exponit per maiora, diuersa, & causa diuina,
efficiente. **SED** etiam otiosis] Eos intelligit,
qui quoddam in Italia remanserant, neque Pompeiũ,
neque Cæsarem secuti, hostium numero a Pom-
peianis habebantur. **NEC** quid quisque sensis-
set.] Quanta esset Pompeianorum animorum
peruersitas, hinc apparet; quibus libido, non ratio
dominaretur: hoc ad exaggerandum valet. **VR**
mihi quidem videantur] Quàm belle hoc ex-
cogitatum ad extollendam Cæsaris clementiam;
& illius beneuolentiam conciliandam? **VEL**
etiam satiati] De bellis ciuilibus loquens Hora-
tius, eodem quoque verbo vsus est. Ode 2. libri
primi Carminum?

Heu nimis longo faciate ludo.

O R A T I O :

QVARE gaude tuo isto tam excellenti bono, &
frui cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, &
moribus tuis. Ex quo quidem maximus est fructus
incunditasque sapienti. Cetera cum tua recordabe-
re; & si persape virtuti, tamen plerumque felicitati
tua gratulabere. De nobis, quos in Rep. tecum simul
saluos esse voluisti, quoties cogitabis; toties de maxi-
mis tuis beneficijs; toties de incredibili liberalitate,

38 COMMENT. IN ORAT. Quæ non
soties de singulari sapientia tua cogitabis. Quæ non
modo summa bona, sed nimirum audebo, vel sola di-
cere. Tantius est enim splendor in laude vera, tanta
in magnitudine animi, & consilij dignitas, ut hæc a
virtute donata, cætera a fortuna commodata esse vi-
deantur. Noli igitur in conservandis bonis viris de-
fatigari, non cupiditate præsertim, aut prauitate ali-
qua lapsis, sed opinione officij, stulta fortasse, certe non
improba, & specie quadam Reipub. Non enim tua
ulla culpa est, si te aliqui timuerunt; contraque sum-
ma laus, quod plerique minime timendum fuisse sen-
serunt. Nunc venio ad grauissimam querelam, &
atrocissimam suspicionem tuam; quæ non tibi ipsi ma-
gis, quàm cum omnibus ciuibus, tum maxime nobis,
quia te conservati sumus, prouidenda est: quàm & si
spero esse falsam, nunquàm tamen verbis extenuabo.
Tua enim cautio nostra est: ut si in alterutro peccan-
dam sit, malim videri nimis timidus, quàm parum
prudens. Sed quisnam est iste tam demens, qui scili-
cet tibi insidiaretur? de tuis ne? tametsi qui magis
sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus red-
didisti? an ex eo numero, qui vna tecum fuerunt?
Non est credibilis tantus in vno furor, ut quo diu-
summa omnia sit adeptus, huius vitam non antepo-
nat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cauendum
est nequid inimici. Qui? omnes enim, qui fuerunt,
aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua miseri-
cordia reuocant, ut aut nulli supersint de inimicis; aut
qui

PRO M. MARCELLO. 39
qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen cum
in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti reces-
sus, augeamus sane suspicionem tuam, simul enim au-
gebimus diligentiam. Nam quis est omnium tam
ignarus rerum; tam rudis in Reipub. tam nihil vn-
quam nec de sua, nec de communi salute cogitans; qui
non intelligat, tua salute contineri suam? & ex vni-
us tui vita vitam pendere omnium? Equidem dies,
noctesque de te, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat
humanos, & incertos euentus valetudinis, & natu-
ra communis fragilitatem extimesco: doleoque, cum
Reipub. immortalis esse debeat, eam in vnius mor-
talis anima consistere. Si vero ad humanos casus,
incertosque euentus valetudinis sceleris etiam accedat,
insidiarumque consensio, quem deum, etiam si cupi-
at; opitulari posse Reipub. credamus?

EXPLANATIO.

QVARE gaude isto tuo] Peroratio Consti-
tutionis illius, quæ fuerat de laudibus rerum bel-
licarum, & clementia Cæsaris: in qua gratulatur
ipsi tantam virtutem, & fortunæ fauorem;horta-
tur, ut perstet in incepto; & consulat ijs, qui ab-
sunt, eosque conseruet. TAN excellenti bo-
na] Tanta mansuetudine, tam inusitata, inaudi-
taque clementia. laus a bonis animi. NATV-
RA & moribus tuis] Ad lenitatem, non autem

40 **COMMENT. IN ORAT.**
ad crudelitatem propensis. **IVCVNDITAS**
Sapientia] Sapiens non aliunde, quam a se ipso
pendet: itaque.

Qui sapit in tacito gaudeat ille sinu.
FELICITATI tuæ] Hæc una ex illis quatuor
rebus est, quas in Manliana censebat, in summo
imperatore inesse oportere: nempe; Scientiam
rei militari, virtutem, auctoritatem, felicitatem,
a qua mirifice laudat Pompeium in illa Oratio-
ne. **TOTIES** de Maximis] Epanaphora, ad
suauitatem orationis concinnandam aptissima, &
addita quoque ad nomen Illustrem eandem red-
dunt. De incredibili liberalitate, de singulari sa-
pientia] Iisdem verbis vitur in Ligariana: quan-
ta lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te
dicenti obociatur: & prudenter has voces coniu-
git, ne parum considerate vsus videretur Cæsaris
liberalitate. **AVIRTVTE** dotata] Ergo tua
propria, cum habitus hic animi tui sit: obseruand-
um autem est, postremum huius periodi plu-
rimum ad superiora referri, quod venustatis plu-
rimum habere videtur. **A** Fortuna commo-
data] Vere hoc: Seneca in Agamemnone.

—quicquid in altum

Fortuna tulit, ruitura leuat.

NON prauitate, aut cupiditate] Brevis repeti-
tio superiorum. **MINIME** Timendum fuisse
senserunt] Non quidem ante bellum susceptum
id

PRO M. MARCELLO
id enim fuisset Cæsarem contemnere: sed confer-
uati a te, cū rāto beneficio fruantur, sentiūt, demū
nihil timendū fuisse a tua victoria. **NON** ve-
ro venio] Sequitur secunda quæstio, coniectu-
ralis nempe: an timendum sit Cæsari ab illorum
insidijs, quibus tam clementer pepercit: quibus
autem argumentis vtatur in hac consutatione,
suo loco ostendemus. **AD** grauissimam que-
relam] Grauiissime si quidem de multis, potissi-
mum vero de M. Marcello fuerat conquestus.

ATROCISSIMAM Suspicionem] Suspi-
cabatur quoque, ne quid atrociter in ipsum a con-
seruatis committeretur. **NON** tibi ipsi magis
ec.] Considerandum est Oratori apud quem
dicat: nam status Reipublicationem habere debet.
Cum igitur Tyrannus securitatem propositam
sibi habeat, huic personæ Cicero suam accommo-
dat orationem, vt eum a suspicionem liberet. Ergo
tibi providendum, de cuius salute agitur: nobis
cuius; quia tua cautio, nostra est cautio. Admi-
rabilis sanè Cicero hac in parte, qui vt ingenio
Cæsaris se accommodet, timoris illius particeps
esse vult: sic enim facilius eius oratio admittitur,
& apud Cæsarem plurimum fidei acquiritur.
MALIM videri nimis timidus] Timori con-
iuncta persæpe videtur prudentia, qui fortitudi-
nem corroborat: vnde Homerus Iliados 12. Vi-
ri fortis color non immutatur, neque supra mo-
dum

42 COMMENT. IN ORAT.
dū formidat. QVAM parum prudens] Cuius-
modi solet esse, qui nimium suis viribus tribuit,
& audax est: nam hunc (ut ait Q. Calaber) au-
dacia protrahit ad pugnam. SED quisnam est]
Valet totus hic locus ad conciliandum sibi Cae-
sar's animum, dum suam erga illum fidelitatem
declarat. Quoniam autem in statu coniecturali
argumenta sumuntur a causa, & a voluntate, hinc
fulcit confutationem suam. Huius autem argu-
mentat'ionis Idēam non verbis translatis uti ui-
des, sed proprijs: eius syntaxin non nimis diligen-
tem, neque numerum illustrem. Soarium vide
sua Rhetor. lib. 4. cap. 51. SED QVISNAM
est iste? [Prior confutatio de insidijs per dila-
tionem. Si times insidias, aut tui, aut inimici
insidiantur: at nec tui, nec inimici insidiantur, non
igitur timere insidias debēs. DE TVIS ne!]
Docet Aristoteles Rhetoricorum secundo. Eos
confidere, qui iniuriam nemini intulerint, aut
paucis, aut non huiusmodi hominibus, quos ti-
mere debeant. Vides itaque, quā prudentem
tractet dilemmate hoc argumentum a partium
enumeratione: ostendatque, a nemine esse timen-
dum; TAME TSI qui magis] Corredus
qua innuit, fideles futuros conservatos, quā
suos. AT SI tui nihil] Alterum dilemmatis
membrum. AVT sua pertinacia] Eos intelli-
git, qui renouato bello interfecti deinde fuerunt
quo-

PRO M. MARCELLO 43
quorum in numero ipse esse noluit. Eodem fe-
re verbo usus est ad Cassium scribens Fam. lib.
15. Et si uterque nostrum, spe pacis, & odio ci-
nilis sanguinis abesse a belli pertinacia voluit.
VT AVT nulli supersint] Hoc ait. Tui ini-
mici aut mortui, aut viui sunt: mortui desie-
runt tecum inimicitias exercere: viui, quod uitam
suam acceptam tibi referant, sunt amicissimi.
SED tamen cum in animis hominum] Impro-
vida hominum mens nulla satis sibi cautione co-
solit, notum illud Horatii.

*Quid quisque vitet, nunquam homini satis cautum
est in horas.*

Cicero quoque Q. Fratrem monebat, ut sibi ca-
ueret a provincialibus hominibus: multis enim
simulationum inuolucris tegitur, & quasi uelis
quibusdam obrenditur vniuscuiusque natura.
Hanc eandem beneuolentiam, eumdenique Ci-
ceronis amorem erga Caesarem eodem fere sensu
potes agnoscere. NAM quis est omnium tam
ignarus] Illustris fit hic oratio quatuor cogno-
minatis. DIES, noctesque ut debeo] Com-
memoratio beneficii aptissima ad conciliandam
beneuolentiam: ad suspicionem prodicionis tol-
lendā, ad spemque excitandā. CASVS
duntaxat humanos.]

*Omnia sunt homini tenui pendentia filo,
Et subito casu, quae valere cruant.*

Oui-

COMMENT. IN ORAT.
Ouidius. Stabile videtur nostra habere vita nō
Monosticha. INCERTOS euentus valetudi-
nis] Morbi hominibus nunc interdū, nunc nō
At ingruunt temere, mala mortalibus afferentes.
Hesiodus. NATVRÆ communis fragilita-
tem] Lex vniuersi est, quæ iubet nasci, & mori.
Publius. SCELERIS, insidiarumque con-
sensus.] Nota illa Tibulli querimonia.

Quis fuit horrendos primus, qui protulit enses?
Quam ferus, & vere ferreus ille fuit?
Tunc cades hominum generi, tunc praelia nata
Tunc breuior diuæ mortis aperta via est.

ORATIO.

OMNIA sunt excitanda tibi C. Caesar vni, quæ
iacere senis belli ipsius impetu, quod necesse fuit
perculsa; atque prostrata. Const tuenda iudicia, re-
uocanda fides, comprimendæ libidines, propaga-
soboles, omnia, quæ dilapsa iam defluxerunt, sen-
ris legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in
tanto ciuili bello, tantoque animorum ardore, & at-
tentionem, quin quassata Resp. quicumque belli curam
fussset, multa perderet, & ornamenta dignitatis, &
præsidia stabilitatis suæ: multaque vterque dux si-
ceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset.
Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera sananda
sunt, quibus præter te mederi nemo potest. Itaque
illam

PRO M. MARCELLO.
illam tuam præclarissimam, & sapientissimam vo-
cem inuitus audiui. Satis diu vel naturæ vixi, vel
gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse, addo etiam
si placet, gloriæ. At, quod maximum est, patriæ,
certe parum. Quare omite quæso istam doctorem
hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli
nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad au-
res meas, & te idem istud nimis crebro dicere: Sa-
tis te tibi vixisse; credo. sed tum id audirem, si tibi
soli viueres; aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc
cum omnium salutem ciuium, cunctamque Repub-
licæ tuæ gestæ complexæ sint; tantum abes a perfectio-
ne maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogi-
tas, nondum ieceris. Hic tu modum vitæ tuæ non sa-
lute Reipublicæ sed æquitate animi definies? Quid?
si istud ne gloriæ tuæ quidem satis est? cuius te esse
audissimum, quamuis sis sapiens, non negabis. Pa-
rum ne igitur, inquires, gloriæ magnam relinque-
mus? Immo vero aliis quamuis multis satis, tibi vni
parum. Quicquid enim est, quamuis amplius sit,
id certe est, parum tam cum est aliquid amplius.
Quod si verum tuarum immortalium C. Caesar hic exi-
tus futurus fuit, ut denictis aduersariis Republi. in
eo statu vel nqueres, in quo nunc est; Vide, quæso,
ne tua diuina virtus admirationis plus sit habitura,
quàm gloriæ. Siquidem gloria est illustris, ac per-
nagata multorum, & magnorum, vel in suos ciues,
vel in patriam, vel in omne genus hominum fama me-
ritorum.

46 COMMENT. IN ORAT.
vitorū. hęc igitur tibi reliqua pars est, hic restat affectus
in hoc elaborandum est, ut Remp. constituas; eaque
tu imprimis composita summa tranquillitate, & oīo
perfruire. Tum te si voles, cum & patria, quod
debes, solueris, & naturam ipsam expleveris satis-
tate viuendi satis diu vixisse, dicito. Quid est enim
omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum,
quod cum venerit, omnis voluptas præterita promi-
bilo est, quia postea nulla futura sit? quanquam iste
tuus animus nunquam his angustiis, quas natura no-
bis ad viuendum dedit, contentus fuit. Semper im-
mortalitatis amore flagrauit. Nec vero hęc tua vi-
ta dicenda est, quæ corpore, & spiritu continetur.
Illa inquam illa vita est tua, Cæsar, quæ vigeat me-
moria seculorum omnium; quam posteritas alet, quæ
ipsa æternitas semper tuebitur; huic tu inferas,
huic te ostendes, oportet: quæ quidem, quæ miretur,
iam pridem multa habet, nunc etiam, quæ laudari
expectat.

EXPLANATIO.

OMNIA sunt excitanda] Elegans, atque
admodum vehemens malorum persecutorum
ex bello commemoratio, addita, ut Cæsaris mens
atque animus excitetur ad constituendam Rem-
publicam. Amplificatur etiam oratio ex rebus,
quæ Cæsaris diligentie sunt subiectæ. Exornatur
quo-

PRO M. MARCELLO. 47
quoque hypothyposi: nam quot mala bellum se-
cum trahat, hic cernis. CONSTITVENDA
iudicia] Siderant enim diu leges inter arma;
REVOCANDA fides] Quasi de re animata
loquatur. Fides itaque intermissis iudiciis con-
ciderat. COMPRIMENDÆ libidines] Le-
ge lata. Quam deinde intellexit Horatius lib. 4.
Ode quinta.

Nullis polluitur casta domus stupris;
Mos, & lex maculosum edomuit nefas.
PROPAGANDA soboles] Ob multos, in
bello interfectos. Horatius lib. primi Ode 2.
Audiet ciues acuisse ferrum,
Quo graues Persæ melius perirent;
Audiet pugnas, vitio parentum
Rara iuuentus.

Quæ dilapsa iam fluxerunt.] Steterat enim
antea moribus antiquis Res romana, vigueratq;
VULNERA curanda sunt.] Respicit ad su-
periora: quassata Respublica perderet ornamen-
ta, & præsidia stabilitatis suæ: hęc enim amissa
sunt veluti vulnera, Reipublicæ corpori infixa.
ITAQUE illam præclarissimam] Alteram
confutationis partem aggreditur: dixerat enim
Cæsar, se satis diu, vel naturæ, vel gloriæ vixisse.
Hoc refellit ab adiunctis: nempe ab officio opti-
mi principis; cuius est existimare, se non sibi solū
nam esse, sed & patriæ, ex comparatione autem
verę,

48 **COMMENT. IN ORAT.**
veræ, perfectæque gloriæ, & falsæ oritur altera
constitutio definitionis. **PRÆCLARISSIMAM** & sapientissimam.] Ut epitheta hæc
lustrem reddunt orationem, ita etiam inuictum
animi robur Cæsaris declarant; in contemnenda
morte **SATIS**, si ita vis naturæ] Concedit
quod statim remouet, dum probat, illum parum
patriæ vixisse, atque ita tacite illum officii sui ad-
monet. **VEL gloriæ**] Rebus bellicis quan-
tum sibi gloriæ peperit, superius annotauimus;
Visum est autem non alienum ab instituto nescio
huc asserre verba quædam ex prima Epistola lib.
10. Familiarium, quæ eandem ferè sententiam
continent; quam hæc. Sic Cicero. Itaque mihi
maximè curæ est, non de mea quidem vita, cui sa-
tis feci vel græte, vel factis, vel, si quid etiam hoc
ad rem pertinet, gloria. **ISTAM** Doctorum
hominum] Intelligit Stoicos, Socratem, Ari-
stippum, Platonem, aliosque, qui mortem spe-
nere videbâtur. Scribit **Ælianus** de varia historia
cum quidam ex medicis Platoni consuleret, ut re-
lictâ Academia, loco pestilentissimo, in Lyceum
scholam se transferret, nequaquam ipsum obtem-
perare voluisse; cum diceret, se producendæ vi-
tæ causâ, ne in Artho quidem amenitatem trans-
migrare velle. **CREDO**] Concedit, Syllogis-
mo connexo, veram esse Cæsaris sententiam, si
sibi soli vineret, at non sibi, sed & patriæ. Ergo
non

PRO M. MARCELLO. 49
non satis vixit, quia non patriæ satis vixit. **NUMCUM**
omnium salutem] Assumptione probat, il-
lum non satis vixisse à causâ finali. Salus Reipub.
atque pendet. **QUÆ cogitas**] Aedificii illius, quod
animo meditaris, fundamenta iuxta iecisti: perstat
autem in metaphora, a perfectione maximorum
operum ducta: posset etiam uideri allegoria: est
autem a minori. Hic tu modum] Acrimoniz
multum habet interrogatio hæc; non quidem
quæ Cæsarem obiurget, sed quæ vehemèter illius
animum excitet. **CUIVS** te auidissimum, quam-
uis sapiens] Sapiens quidem non ideo sapien-
ter agit, ut inde sibi gloriam aucupetur, nam-
virtute ipsa sola inflammatur ad honeste agendû:
gloriam tamen, quæ virtutis præmium est, non
contemnere debet: gloriæ namque causâ non in-
terit lux virtutum, latè patentium, ut ait Pinda-
rus ode 4. olymp. Ex quo non immerito cense-
bat Bion Borysthenites, gloriam esse matrem an-
norum: ob id opinor, quod cum hominis vita
brevis sit, honesta memoria in secula propagatur.
PARVÆ] Occupatio, quam statim soluit: a-
liis quidem satis magnam gloriam reliquisti, tibi
non satis. addit rationem, ex re ipsa sumptam,
ADMIRATIONIS plus] Quod tot, tantaq; res,
tam cito, tam bene, præclareq; gesseris. Si qui-
dem gloria est illustris] Locus à definitione, qui
adhibetur ad tollendâ controuersiam Constitu-
tio-

38 COMMENT. IN ORAT.
tionis tertie, de qua superius, cum de constitutio-
ne causæ ageremus. quoniam autem libro primo
Rhetor. Soarii capite xvi admonuimus, veterum
definitionem constare debere genere, & diffe-
rentijs, obseruent addollescentes, hic famam posi-
pro genere, reliqua vero esse tanquam propria-
tes, & differentias gloriæ. Hæc Igitur tibi]
Sequitur conclusio Confutationis, cui addit co-
hortationem de componenda Republica; eumq;
ab omni prorsus suspitione liberat, cum tamen,
vt sui curam gerat, admoneat; omniumque ciui-
um officium ei deservit, & pollicetur. Allegoria
sumpta est a fabulis Comicis, aut Tragicis. Hic
Restat actus] Hoc ipso dicendi genere usus est
prima Epistola ad Q. Fratrem, cum de tertio an-
no, quo ille prouinciam administrabat, loqueretur.
T v In Primis] Par si quidem est, vt qui
sustinuit laboris plurimum in opere faciundo, per-
mus illius gloriam, & fructum consequatur.
T v m Te si voles] requies a laboribus tandem
aliquando, vt sit, necesse est: at quando? cum pa-
trix, quod debes persolueris, & naturam exple-
ueris vitæ satietate. Est igitur Concessio, duabus
conditionibus constans. Hoc Ipsum diu] Con-
futatatio verbi, Diu, in qua Ironia cernitur oppo-
suit autem diu, & extremum, vt vera esse exili-
maret. QV ANQVAM Ille tuus animus] Cum
quid liberior se dixisse, sentiunt Oratores, id co-
rigere

PRO M. MARCELLO. 39
rigere consueuerunt, ne audientis animum offen-
dant; id vero faciunt, cum præcipue de beneuo-
lentia illius retinenda agitur: locus illustratur con-
trarijs, & diuersis. Nec vero vita] Collatio
veræ & falsæ vitæ. EPITECTVS, vt est apud
Stobæum Sermonem primo, vitam humanam for-
tunæ coniunctam, torrenti similem esse, dicebat:
turbulenta enim, & ceno plena, ingressu difficilis.
violenta, & obstrepera est, & ad breue tempus vi-
get. ILLA illa inquam vita est] Pronomen
duplicatum illustrem reddit orationem, estque
vitæ definitio conglobata; non quidem iuxta
Christianorum opinionem, sed veterum illorum,
qui (præter Platonem) immortalitatem nullam
aliam agnouerunt, quàm eam, quæ in viuorum
memoria posita esset, quam sententiam videtur
Cicero sequi hoc loco. SEMPER tuebitur]
Aldina impressio sic habet, quam lectionem ger-
manam esse, puto; non, intuebitur, vt habet Lug-
dunensis. hoc enim significat Cicero, quod dixit
Horatius.

Exegi monumentum ære perennius:
De æternitate scriptorum suorum loquens, quæ
ingenij sui factus conseruatura erat. QVÆ lau-
det expectet.] Reipublicæ constitutionem in-
uit.

ORATIO.

OBSTUPESCENT posteri certe Imperia
Prouincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas in-
numerabiles, incredibiles victorias, monumenta, mu-
nera, triumphos audientes, & legentes tuos: Sed nisi
hæc vrbs stabilita tuis consilijs, & institutis erit, va-
gabatur modo nomen tuum longe, atque late, sedem
quidem stabilem, & domicilium certum non habebit.
Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit,
magna dissensio; cum alij laudibus ad cælum res tuas
gestas efferrent; alij fortasse aliquid requirerent, idque
vel maximum; nisi belli ciuilis incendium salute pa-
triae restinxeris; ut illud fati videatur, hoc fuisse pos-
siliij. Serui igitur iis etiam iudicibus, qui multa post
saeculis de te iudicabunt; et quidem haud scio, an in-
corruptius, quam nos: Nam & sine amore, & sine co-
peditate, & rursus sine odio, & sine inuidia iudica-
bunt: Id autem etiam si tunc ad te; ut quidam falsò
putant, non pertinebit, nunc certe pertinet, te esse
talem, ut tuas laudes obscuratura nulla vnquam sit
obliuio. Diverse voluntates ciuium fuerunt, dissim-
ilæque sententiae. Non enim consilijs solum, & sta-
dijs, sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat
autem obscuritas quædam, erat certamen inter cla-
rissimos duces: Multi dubitabant, quid optimum es-
set; multi quid sibi expediret; multi quid deceret;
non

non nulli etiam, quid liceret. Perfuncta Respublica
est hoc misero, fatalique bello. Vicis is, qui non for-
tuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret;
neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam ex-
silio, aut morte dignos, iudicaret. Arma, ab alijs
posita, alijs erepta sunt. Ingratus est, iniustusque ci-
uis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen
retinet armatum; ut etiam ille sit melior, qui in acie
ecidit, quam qui in causa animam profudit. Quæ
enim pertinacia quibusdam, eadem alijs constantia
videri potest. Sed quia iam omnis fracta dissensio est
armis, extinctaque æquitate v' Eloris, restat, ut om-
nes vnum velint, qui modo habent aliquid non so-
lum sapientiæ, sed etiam sanitatis; quia nisi te C. Cæ-
sar saluo & in ista sententia, qua cum antea, tum ho-
die vel maxime vsus es, manente, salui esse non possu-
mus. Quare omnes te, qui hæc salua esse volumus,
& hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut salutis tuæ
consulas; omnesque tibi, ut pro alijs etiam loquar,
quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid pu-
tas, quod cauendum sit, non modo excubias, & cu-
stodias, sed etiam laterum nostrorum oppositis, &
torporum pollicemur. Sed ut vnde est orsa, in eo-
dem terminetur oratio mea, Maximas tibi omnes gra-
tias agimus C. Caesar, maiores etiam habemus.
Nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium preci-
bus, & lachrymis sentire potuisti. Sed quia non est
stantibus omnibus necesse dicere; a me certe dici vo-
lunt;

34 COMMENT. IN ORAT.
lunt; cui necesse est, quodammodo, & quod volent,
& quod, M. Marcello a te huic ordini, Populoq; Re-
mano, & Reipub. reddito, præcipue id a me fieri de-
bere intelligo. Nam lætari omnes, non ut de viuis
solum, sed, ut de communi omnium salute, sentio.
Quod autem summa benevolentia est, quæ mea erga
illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcel-
lo optimo, & amantissimo fratri præter eum, quib-
dem cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labo-
re tandiu præstiterim, quam diu est de illius salute du-
bitatum; certe hoc tempore magnis curis, molestis,
doloribus liberatus præstare debeo. Itaque, C. Cæ-
sar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non
conseruato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in-
numerabilia in me vnum merita, quod fieri tam pos-
se, non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus
accesserit.

EXPLANATIO.

ORSTVDESCENT posterius] Iterum
commemorat res gestas Cæsaris in Gallia, Ger-
mania, Britania, Alexandria: amplificatas illumi-
num nominibus ad res extollendas magis, ac ma-
gis. MONVMENTA] Quæ tum ad signifi-
ficandam victorum illustrium virtutem, tum ad
posterios excitandos, & inflammandos ad præcla-
ra facinora erigebantur. Laude dignum illud
The-

PRO M. MARCELLO. 35
Themistoclis, qui cum noctu ambularet in pu-
blico, interrogatus, cur id faceret, Milciadis, in-
quit, trophæum me dormire non patitur. M V-
NERA] Quæ ad conciliandam plebis gratiam
publicè exhibebantur. TRIUMPHOS] Trium-
phus inter honores omnes, qui a S. P. Q. R. da-
bantur, eximius erat: triumphare autem nemo
poterat, nisi qui millia quinque hostium vna acie
occidisset. STABILEM sedem non habebit]
Qua autem ratione habere posset, ostendit, nem-
pe urbe stabilita suis consiliis. ERIT inter eos
etiam] Repetitio probationis, a posterorum
iudicio sumpta, periphrasi, distributione, hyper-
bole, & metaphora exornata. Annotauerat an-
te Petrus Victorius Variarum lectionum lib. 2. r.
cap. 7. ex hoc loco cerni posse, bellorum civilium
auctores integram gloriam, plenamque non
consequi, nec ab omnibus ciuib; solere laudari.
Confert Ciceronis verba, cum Isocratis verbis.
VT ILLVD fati] Vicisse gentes innumera-
biles fuit fortunæ fauor, Rempublicam consti-
tuisse, tui fuerit consilii: in bellica laude socium
habuisti, in componenda Republica, laus tota tua
erit. SERVIGITUR] Conclusio, qua semel
institutam cohortationem absoluit. Hanc fulcit
eorum iudicio, qui incorruptius iudicare possunt:
cum plerumque inter viuentes aliqua animi per-
turbatione iudicare cōsueuerimus, de mortuis autē

16 COMMENT. IN ORAT.
minus corrupte. VT QUIDAM falso po-
tant] Vide Tusculanum primam. DIVER-
SAE voluntates ciuium] Hæc, quæ sequuntur
de diuersa ciuium voluntate, quanquam veniam
perere videntur, quia liberior Cæsaris animum pro-
fessio, & ad oblectandum Cæsaris animum pro-
lata existimari possunt, attamen, ni fallor, expoli-
tio est verborum illorum: Et si aliqua culpa re-
nemur erroris humani: longius sanè petita, sed
loco opportuno posita: accedit enim ad perora-
tionem, in qua mouendi erant affectus. NON
enim consiliis solum] Elegans descriptio rei
dubiæ, exposita causis, personis, & rebus. illustra-
ta distributione, & anaphora. NON enim con-
siliis] Ratio distractarum sententiarum: virtus
iisdem verbis pro Q. Ligario: partim consiliis,
partim studiis. ERAT autem obscuritas] la-
arduis enim, maximisque rebus non facile appa-
ret, quid optimum sit factum. DVCEs clari-
simos] Pompeium laudat, ne cum imbelli viro
rem Cæsar habuisse videatur. DVBITABANT
Quid optimum esset] Id oratorie magis, quam
vere: nam alibi secus scripserat. PERFUNCTA
Resp.] Oratio affectus plena, auribus iucun-
da: non dissimile illud Virgilii Æneid. 2.

Ergo omnis longo soluit se teucra luctu.
QUI non fortuna inflammaret] Quam illu-
stem

PRO M. MARCELLO. 17
stem reddant orationem, motumque animis af-
ferant verba translata, hinc audis, fortuna inflam-
maret; De victoria intellige, quæ videtur ac-
cendere animos ad vlciscendas acceptas iniurias.
AVT morte dignos.] Tanta fuit clementia
Cæsaris erga hostes, & rebelles, vt Marius non se-
mel dixerit. Cæsar, qui apud te audent dicere,
magnitudinem tuam ignorant: qui non audent,
humanitatem & clementiam. Paucos sane vi-
ctor interfecit: vt refert Suetonius in illius vita.
QVAM qui in causa animam profundit] Quid
de hoc loco sentiat Petrus Victorius, leges lib. 16.
variarum lectionum cap. 21. QVÆ enim per-
tinatia] Hæc plerumque in malam partem su-
mitur. fuisset itaque pravi ingenii, armorum pe-
riculo liberatum, animum retinere armatum;
quod recte iudicantibus non est constantiæ, sed
pertinaciæ. quædam affinia esse virtuti, quæ tamen
virtutes non sunt, norunt docti. EXTINGTA
est æquitate] Respicit ad illud, fortuna inflam-
maret odium. SED etiam sanitatis] Qui
enim sanus esse is poterit, qui eum interfectum
velit, a quo sua salus pendeat? TE in ista sen-
tentia manente] An hoc dicit Cicero, quod
leuem, & inconstantem Cæsarem futurum existi-
met? numquam adducar, vt credam. Quid er-
go? Existimo potius, deterrere, si qui essent, qui
struere vellent insidias Cæsari: illisque intermina-
ri,

18 COMMENT. IN ORAT.
ti, si hoc fecerint, forte, ut non perister in sua ele-
mentia; sed mutata sententia, de sumendo de illis
supplicio sit cogitaturus. SED ut vnde est ora-
ta.] Totius orationis peroratio, duabus parti-
bus constans: priore senatus, Reipublicæque no-
mine gratias agit; ad quas tanquam longa digres-
sione usus esset, redit: posteaquam scilicet, & Cæ-
saris egregiè facta laudauit; & de dolis, insidiisque
suspicionem confutauit. altera vero vnius Cice-
ronis personam respicit, qui cum M. Marcello
valde amicus esset, & pro illius reditu valde la-
borasset, hoc impetrato, asseruit, se multum hoc
nomine Cæsari debere, & ad ipsius Cæsaris in se
beneficia plurimum accessionis factum esse. quare
cum in ipso optimi, perfectissimique amici of-
ficiu cernatur, non potest non probitate sua-
tum Cæsaris, tum senatorum omnium beneuo-
lentiam sibi conciliare: id autem cum faciat, &
audientium animos delectando commouere, &
beneficiu collatum in omnium salutem repe-
tendo, istud ipsum non leui artificio amplificare,
facile perspicere possumus. de quo admonere
volui adolescentes, ut sciant, quanquam in exor-
tationibus non illa abhibeatur peroratio (docet
id Aristoteles Rhetoric. 3. & nos in cap. postre-
mo lib. 2 Rhet. S. oarj annotauimus) quæ animos
commoueat, & res dictas repetat, tamen in hoc
Epilogo cerni posse aliquod vestigium, quatuor
illa

PRO M. MARCELLO. 59
illarum rerum, quibus constare perorationem
docet Aristoteles loco citato. Insulsa autem
profus fuisset Cæsaris virtutum repetitio, cum
hæc satis toto cursu orationi amplificatæ fuissent.
P R E C I V S & lacrimis.] Duo commemo-
rat, quæ suorum omnium ciuium desiderium de-
clarare possunt, mouet igitur. SED quia non
est stantibus.] Ita legit Paullus Manutius: inter-
pretaturque, stare non debuisse omnes senatores,
hoc est dicere: dicentes enim stabant, cæteri sede-
bant: quod ut verum est, ita non ignorandum,
Oratores quandoque sedentes egisse. Docet id
Quintilianus lib. 11. cap. 3. vbi scribit: Itemque
ab iis, qui sedentes agunt: nam fere fit hoc in re-
bus minoribus, & iidem impetus actionis esse nō
possunt. D E communi omnium salute.] Cum
enim exules in patriam reuoces, signum est, te
saluos esse velle. Q V O D autem summa be-
nevolentia est.] Alterum Conclusionis mem-
brum, de quo iam diximus. C O N S E R V A T O
ornato.] Similiter cadens cum incremento.
Ornamenta autem à Cæsare in se collata com-
morat in Oratione pro Ligario. Fasces nempe
sibi concessos: quibus addit etiam hæc: qui mihi
tum denique se salutem putauit reddere, si eam
nullis ornamentis spoliata redderet.

ANALYSIS ETHICA.

- I Dolendum est, cum videmus, virum probum, qui in eadem causa fuerit, in qua alius extiterit, non in eadem esse fortuna.
- II Vir bonus auctoritatem, dignitatemque Reipublicæ suæ vel doloribus, vel suspicionibus anteferre debet.
- III In summa potestate rerum omnium modum tenere, summa virtutis est.
- IIII Est magnus anteaclæ vitæ fructus in hominum gravissimorum iudicio.
- V. Si in dato beneficio laus est, etiam in accepto est gloria.
- VI Est vere fortunatus ille, cuius ex salute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura sit, lætitia pervenerit.
- VII. Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrabere ducibus, communiore cum militibus, ne propriæ sint impetratorum.
- VIII Res gestæ æstimantur ex contentionum magnitudine, numero præliorum, varietate regionum, celeritate conficiendi, dissimilitudine bellorum.
- IX Maximam rerum partem quasi suo iure fortuna sibi vendicat, & quicquid est profectus ge-

- gestum id pene omne ducit suum.
- X Numquam temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.
- XI Nulla est tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus frangi possit.
- XII Qui animum potest vincere, & iracundiam cohibere, is cum summis viris comparandus, & deo simillimus iudicandus est.
- XIII Iracundia inimica est consilio.
- XIII Victory natura insolens, & superba est.
- XV Nihil est opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas.
- XVI Inuictus est, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque deicta est.
- XVII Non est credibilis tantus in illo furor, ut quod duce omnia sit adeptus, huius vitam non anteponat suæ.
- XVIII Melius est nimium timidum, quàm parum prudentem esse.
- XIX In animis hominum multæ sunt latebræ, multique recessus.
- XX Si ad humanos casus, incertosque euentus valetudinis sceleris etiam accedat, insidiarumque consensio, quem Heroa, etiam si cupiat, opitulari nobis posse credamus?
- XXI Quæ dilapsa fluxerunt, seneris legibus sunt vincienda.

62 COMMENT. IN ORAT.

XXII Quicquid est, quamvis amplum sit, id certe parum est, tum, cum est aliquid amplius;

XXIII Gloria est illustris, ac perugata multorum, & magnorum vel in suos ciues, vel in patriam, vel in omne genus hominum sanctorum meritorum.

XXIII Quid est hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit.

XXV. Hæc vita dicenda non est, quæ corpore, & ipsi ritu continetur: illa vita est, quæ viget memoria seculorum omnium.

XXVI Posterius incorruptius, quam nos de egeritis indicabunt; nam et sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia indicabunt.

XXVII Ingratus est; iniustusque ciuis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet iratum.

XXVIII Quæ pertinacia est quibusdam, eadem & ...

